

خطابات قانونیه

(ا) دی ماه امام خمینی (س) و مشهور اصولیان

عبدالرضا فرهادیان

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد میمه

سرشناسه	فرهادیان، عبدالرضا، ۱۳۶۰ -
عنوان و نام پدیدآور	خطابات قانونیه (از دیدگاه امام خمینی (س) و مشهور اصولیان / عبدالرضا فرهادیان.
مشخصات نشر	تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، مؤسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	و، ۲۷۶ ص.
شابک	1 - 441 - 212 - 964 - 978
یادداشت	کتابنامه: ص. ۲۷۱-۲۷۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. — دیدگاه درباره خطابات قانونی (ققه) / خطابات قانونی (ققه) / قانونگذاری (ققه).
شناسنامه فزونی	مؤسسه چاپ و نشر عروج.
رده‌بندی - شنگره	۴ ف ۶ خ / ۱۹۸/۶ BP
رده‌بندی - ریوی	۲۹۷ / ۳۱۹
شماره کتابشناس ملی	۴۲۳۸۶۷۷

کد / م ۲۹۵۷

خطابات قانونیه (از دیدگاه امام خمینی (س) و مشهور اصولیان)

تألیف: عبدالرضا فرهادیان (عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد میمه)

ناشر: مؤسسه چاپ و نشر عروج (وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س))

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۳۸۰۰ تومان

- فروشگاه شماره یک: خیابان انقلاب، بین ۱۲ فروردین و فخررازی، پاساژ ظروفچی، تلفن: ۰۸۱-۶۶۴۹۳۰۸۱ - دورنگار: ۰۹۱۵-۶۶۴۰۰۹۱۵
- فروشگاه شماره دو: خیابان انقلاب، چهار راه حافظ، تلفن: ۰۱۲۹۷-۶۶۷۰
- مراکز پخش:
 - امور نمایندگیها و نمایشگاهها، تلفن: ۰۴۸۷۳-۶۶۴۰
 - امور سفارشات و بازرگانی، تلفن: ۰۸۹۱۶-۶۶۴۸
- فروشگاه مجازی مؤسسه عروج www.oroujpub.com

فهرست مطالب

أ مقدمه ناشر

ج مقدمه مؤلف

بخش اول: کلیات

۳ فصل اول: مفاهیم و کلیات

۳ مبحث اول: انحلال

۳ معنای لغوی و اصطلاحی انحلال

۷ انواع انحلال

۸ مبحث دوم: خطاب

۸ خطاب در لغت و اصطلاح

۱۴ خطاب شفاهی

۱۵ خطاب شخصی

۱۷ خطاب ترتبی

۱۹ خطاب تسجیلی

۱۹ مبحث سوم: حکم

۱۹ حکم در لغت و اصطلاح

۲۴ حکم تکلیفی و وضعی

۲۶	یکم. اوامر.....
۳۱	دوم. نواهی.....
۳۷	حکم واقعی و ظاهری.....
۳۸	رابطه خطاب با حکم شرعی.....
۳۹	رابطه موضوع با متعلق حکم.....
۴۲	مبحث چهارم: حجت.....
۴۲	حجت در لغت و اصطلاح.....
۴۷	مناص حجیت.....
۵۱	مبحث پنجم: قانون.....
۵۱	قانون در لغت و اصطلاح.....
۵۵	قاعده حقوقی.....
۵۶	ویژگی‌های قاعده حقوقی.....
۵۶	قانون‌گذاری.....
۵۶	مراحل قانون‌گذاری.....
۵۹	فصل دوم: مبانی اولیه.....
۵۹	مبحث اول: مراحل حکم شرعی از دیدگاه مشهور امام خمینی.....
۶۲	مراحل حکم از دیدگاه شیخ انصاری، محقق نائینی و مرتضی انصاری.....
۶۲	یکم. دیدگاه شیخ انصاری در باب مراحل حکم.....
۶۶	دوم. دیدگاه محقق نائینی در باب مراحل حکم.....
۶۸	سوم. دیدگاه محقق خوئی در باب مراحل حکم.....
۶۹	مراحل حکم از دیدگاه امام خمینی.....
۷۵	مبحث دوم: بررسی تعلق احکام شرعی به طبایع.....
۷۷	تعلق احکام شرعی به طبایع از دیدگاه مشهور.....
۷۹	تعلق احکام شرعی به طبایع از دیدگاه امام خمینی.....
۸۲	مبحث سوم: بررسی دیدگاه مشهور و امام خمینی در تفسیر اطلاق و عموم.....

۸۲	دیدگاه مشهور در تفسیر اطلاق و عموم
۸۲	یکم. اطلاق
۸۸	دوم. عموم
۹۰	نظر امام خمینی در تفسیر اطلاق و عموم
۹۰	یکم. اطلاق
۹۵	دوم. عموم

بخش دوم: بررسی نظریه خطابات قانونیه

۱۰۵	مقدمه
۱۰۹	فصل اول: دیدگاه امام خمینی <small>علیه السلام</small>
۱۱۰	مبحث اول: تبیین نظریه
۱۲۵	مبحث دوم: بررسی ادله و ارکان نظریه
۱۲۵	ادله مورد استناد
۱۳۳	مهمترین اجزا و ارکان نظریه
۱۳۵	فصل دوم: دیدگاه شاگردان امام خمینی <small>علیه السلام</small>
۱۳۵	مبحث اول: دیدگاه آیت الله محمد فاضل لنکرانی
۱۳۷	مبحث دوم: دیدگاه آیت الله محمد مؤمن
۱۴۵	مبحث سوم: دیدگاه آیت الله جعفر سبحانی
۱۵۰	مبحث چهارم: دیدگاه آیت الله صانعی
۱۵۳	مبحث پنجم: دیدگاه آیت الله سید مصطفی خمینی
۱۵۷	فصل سوم: نقد و بررسی خطابات قانونیه
۱۵۷	مبحث اول: نقد و بررسی اشکالات شاگردان امام خمینی
۱۶۰	مبحث دوم: نقد و بررسی اشکالات معاصران

بخش سوم: بررسی نظریه انحلال احکام شرعیه

- مقدمه ۱۷۱
- فصل اول: بررسی دیدگاه و ادله مشهور درباره نظریه انحلال ۱۷۱
- مبحث اول: تبیین نظریه انحلال ۱۷۱
- مبحث دوم: بررسی شواهد و قرائن نظریه انحلال از دیدگاه مشهور ۱۷۹
- فصل دوم: بررسی اشکالات امام خمینی بر نظریه انحلال احکام ۱۸۹
- مبحث اول: تبیین اشکالات امام خمینی بر نظریه انحلال ۱۸۹
- مناقشه اول: عدم صحت خطاب به عاصی و کافر ۱۹۰
- مناقشه دوم: عدم انبساط هنگام شک در قدرت ۱۹۲
- مناقشه سوم: لزوم استیفاء احکام وضعی ۱۹۵
- مناقشه چهارم: اجتماع چندین کذب در یک خیر ۱۹۷
- مناقشه پنجم: عدم وجوب قصاص بر فرد نوا در تمام وقت نماز ۱۹۸
- مبحث دوم: نقد و بررسی اشکالات امام خمینی ۱۹۸
- مبحث سوم: جمع‌بندی و بررسی اشتراکات و اختلافات ۲۰۲

بخش چهارم: بررسی مهم‌ترین نمرات خطابات

قانونیه و تطبیق آن با دیدگاه مشهور

- فصل اول: بررسی آثار اصولی ۲۰۹
- مبحث اول: شمول خطابات قرآنی برای غیرمشافهین ۲۰۹
- بررسی دیدگاه مشهور با توجه به انحلالی بودن احکام و ادله ایشان ۲۱۰
- بررسی دیدگاه امام خمینی با توجه به نظریه خطابات قانونیه ۲۱۲
- مبحث دوم: فعلیت دو حکم متزاجم در عرض واحد ۲۲۱
- بررسی دیدگاه مشهور با توجه به انحلالی بودن احکام و ادله ایشان ۲۲۱
- اشکال محقق خراسانی بر نظریه ترتب ۲۲۳

۲۲۵	دیدگاه محقق نائینی در اثبات امر ترتبی
۲۲۶	دلیل بر اعتبار ترتب
۲۲۸	خلاصه بیان نائینی و بیان اصل کلام ایشان
۲۳۸	بررسی دیدگاه امام خمینی با توجه به نظریه خطابات قانونیه
۲۴۲	مبحث سوم: تنجز علم اجمالی
۲۴۳	ارکان تنجز علم اجمالی
۲۵۱	فصل دوم: بررسی آثار فقهی
۲۵۱	مبحث اول: سمان مضموم به عقد فاسد
۲۵۴	مبحث دوم: تصحیح ماملات سی
۲۶۱	مبحث سوم: اعتبار قدرت در شروع عقد
۲۶۷	خاتمه: جمع بندی و نتیجه گیری نهایی
۲۷۱	کتاب نامه

مقدمه ناشر

دانش اصول فقه مقدمه‌ای بسیار مهم و تأثیرگذار در علم فقه می‌باشد، به گونه‌ای که فقه مبتنی بر اصول، تفاوت و تمایز اساسی و روشنی با فقه مبتنی بر مسلک اخباری‌گری دارد. امام خمینی (س)، که خود یکی از فقها و مراجع بزرگ به‌شمار می‌رود؛ علاوه بر تدریس و تألیفات متعدد در دانش فقه؛ در این کتاب از عالم اصولی بزرگ نیز شناخته می‌شود. ایشان علاوه بر سال‌ها تدریس در حوزه علمیه قم و تألیف دوره کامل مسائل اصولی؛ دارای ابداعات و ابتکارات گوناگونی در دانش اصول فقه نیز بوده است، که در جای خود بایسته بررسی و تحلیل علمی می‌باشد.

یکی از مهم‌ترین نوآوری‌های امام خمینی (س) در علم اصول، نظریه «خطابات قانونیه» ایشان می‌باشد.

ایشان در این نظریه بر این باور است که شارع مقدس در جایگاه قانونگذار، به بیان وظایف و تکالیف شرعی مکلفان پرداخته است.

شایسته است که این نوآوری پرثمر از سوی فقه پژوهان ارجمند و فاضل، و محققان عرصه دانش اصول، مورد مذاقه و واکاوی قرار گیرد؛ زیرا تا کنون در این زمینه فعالیت علمی بایسته‌ای آن‌چنانکه سزاوار بوده، به انجام نرسیده است.

کتاب «خطابات قانونیه از دیدگاه امام خمینی و مشهور اصولیان» گامی است برای

شناخت این نظریه بدیع، و تأمل در زوایا و آثار آن که به قلم پژوهشگر ارجمند حجت الاسلام والمسلمین عبدالرضا فرهادیان نوشته شده است. با تقدیر از زحمات محقق گرامی، نتیجه تلاش‌های وی تقدیم شما خواننده گرامی می‌شود؛ باشد که دیگر صاحب نظران و محققان گام‌های بزرگ‌تر و بیشتری برای شناخت بهتر این نظریه بردارند و ما بتوانیم انعکاس دهنده دیدگاه‌های صاحب نظران در این سنله باشیم.

مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)

دفتر قم

مقدمه مؤلف

یکی از مباحث مهم در فقه اصول فقه، مسائل مربوط به تعریف حکم شرعی، نحوه و کیفیت جعل احکام و خطابات شرعی و چگونگی تعلق گرفتن آن به مکلفان است. هر چند که اصولیان شیعه، این مبحث را به صورت مستقل و در فصل و بابی خاص مطرح نکرده‌اند، ولی به مناسبت‌های مختلف از آن سخن رانده و ثمراتی را بر آن بار کرده‌اند. در همین باب، یکی از مهم‌ترین نوآوری‌های امام خمینی و اصولی که توسط امام خمینی^(ره) پدید آمده است و برخوردار از دقایق و ظرایف حدیسی بسیار زیاد بوده و تأثیرات شگرفی را نیز در بیشتر مباحث فقهی و اصولی آن جای گذاشته، مسلک «خطابات قانونیه» است. مطابق این نظریه، که به اعتقاد مرحوم علامه سید مصطفی خمینی در کتاب *تحریرات فی الأصول*، بارقه ملکوتیه‌ای است که از رهگذر آن، بسیاری از مشکلات فقهی و اصولی قابل حل شده است. خطابات شرعی بدون ملاحظه خصوصیات فردی مانند: عجز و قدرت، متوجه همه مکلفان می‌گردد و به خطاب‌های متعدد به تعداد مکلفان منحل و گسترده نمی‌شود. این نظریه، دقیقاً در تقابل با دیدگاه مشهور فقها همانند شیخ انصاری، محقق نائینی و محقق خویی (رحمهم الله) در لحاظ شرایط تکلیف مانند عقل و قدرت، در توجه خطاب و انحلالی بودن احکام شرعی به عدد افراد مکلف است. بنابراین، شایسته است تا به دقت، این دو گرایش بنیادی و

دقیق، و نیز آثار و ثمرات مترتب بر آنها، موşkافی گردد و پژوهشی عمیق به صورت تطبیقی در این مجال صورت پذیرد و داوری نهایی نیز در این میان انجام پذیرد؛ به‌ویژه آن‌که این پژوهش، به علت تطبیقی و بنیادی بودن آن و نیز به سبب آن‌که تمام ابواب فقه و برخی از مسائل اصولی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، می‌تواند در زمرهٔ آثاری قرار بگیرد که بیش‌تر برای فضلاء حوزه و محققان فقهی راهگشا باشد، و همچنین برای افرادی که به دنبال دیدگاه‌های امام راحل علیه السلام هستند، سودمند خواهد بود.

از سوی دیگر، پرتو شخصیت سیاسی امام خمینی علیه السلام در جامعه به قدری است که هنوز زوایای دقیق اصیلت علمی ایشان به درستی تبیین نشده و مطمح نظر اندیشمندان قرار نگرفته است؛ در این باره، فرصتی فراهم آمده تا اندیشه‌های تابناک ایشان در این مقوله بازکاوی گردد و مطالعه تطبیقی و ضرب اندیشه‌های علمی در یکدیگر، باب علم مفتوح و مرزهای دشوار و ولو بیش‌تر گسترده گردد و گامی در راستای درک و فهم عمیق فقه و فرهنگ اهل بیت علیهم السلام پیش گذاشته شود.

ما در این کتاب با توجه به همهٔ کتاب‌های فقهی، اصولی و تقریرات امام خمینی علیه السلام مانند تهذیب الأصول، معتمد الأصول، کتاب الطهارة، انوار الایمان فی التعلیقه علی الکفایه، جواهر الأصول، تنقیح الأصول، و کتاب تحریرات فی الأصول، از علامه سید مصطفی خمینی و همچنین، کتاب تسدید الأصول آیت‌الله مومن قمی، و به بررسی کامل نظریه خطابات قانونی پرداخته‌ایم و ادله یا شواهد این نظریه را در کتاب حضرت امام و شاگردان معظمه همانند آیت‌الله فاضل لنکرانی و آیت‌الله مؤمن و دیگران، به‌طور کامل و جامع، بررسی، و سپس با دیدگاه مشهور فقیهان، به‌ویژه با دیدگاه شیخ انصاری، آیت‌الله نائینی و محقق خوبی مقایسه و نقد و بررسی کرده‌ایم؛ کاری که از این منظر، تاکنون بی‌سابقه بوده است.

اما از نظر پیشینهٔ تاریخی این نظریه، نیز باید گفت: به نظر می‌رسد خطابات قانونی، از نظریاتی است که پیش از امام خمینی علیه السلام مطرح نشده و ایشان با ژرف‌نگری، آن را از

میان نصوص شرعی به دست آورده و با محاورات عرفی و قوانین اجتماعی، مقایسه کرده‌اند؛ و سپس دامنه این بحث را وسعت بخشیده و آن را با این عنوان معرفی کرده‌اند و تلاش نموده در زمینه‌های فقهی و اصولی، از آن بهره جویند.

به هر روی، سؤال اصلی که در این تحقیق مطمح نظر می‌باشد آن است که از منظر اصولی، دیدگاه امام خمینی علیه السلام درباره نحوه صدور و تعلق احکام شرعی به موضوعات ثانویه، حجیت آن احکام بر مکلفان چیست و چه تفاوتی با دیدگاه مشهور فقها مانند شیخ انصاری، محقق نائینی و آیت‌الله خوئی دارد؟

پاسخ‌گویی به سؤالات اصلی، مستلزم طرح پرسش‌های فرعی دیگری است که نشأت گرفته و تحلیلی یافته پرسش اصلی و مرتبط با آن است. از این‌رو، بحث و بررسی آن، اجتناب ناپذیر و ضروری خواهد بود.

۱. مراد از خطاب، حکم، قانون، حکم و تحلیل در معنای لغوی و اصطلاحی، چیست؟ و انواع آن کدامند؟

۲. دیدگاه امام خمینی علیه السلام درباره مراحل حکم و به ویژه تفاوت مبانی ایشان در تفسیر معنای «انشاء» و «فعلیت» که از مبانی نظریه خطابات قانون است با دیدگاه مشهور مانند محقق نائینی درباره مراحل حکم و معنای انشاء و فعلیت چیست؟

۳. نظر امام خمینی علیه السلام درباره تعلق احکام به طبایع که از مقدمات نظریه خطابات قانونیه می‌باشد، چیست و چه تفاوتی با دیدگاه مشهور اصولیان همانند مرحوم شیخ، آیت‌الله نائینی و محقق خوئی دارد؟

۴. دیدگاه امام خمینی علیه السلام در تفسیر اطلاق و عموم که از مقدمات نظریه خطابات قانونیه می‌باشد، چیست و چه تفاوتی با دیدگاه مشهور دارد؟

۵. نظر امام خمینی علیه السلام در مورد نحوه توجه خطابات کلی شرعی به همه مکلفان اعم از قادر و عاجز یا عالم و جاهل چیست و ارکان و ادله آن کدام است و اساساً چگونه خطابات کلی برای مکلفین حجت می‌گردد؟

۶. خطابات قانونیه چه تفاوتی با خطابات شخصیه و قضایای حقیقیه دارد؟
۷. شواهد و قراین دیدگاه مشهور مانند مرحوم شیخ، نائینی و خوبی درباره انحلالی بودن احکام شرعی چیست و اشکالات این نظریه از دیدگاه امام خمینی علیه السلام کدامند؟
۸. دیدگاه شاگردان امام خمینی علیه السلام به ویژه مرحوم آیت الله مصطفی خمینی در تبیین و توجیه نظریه امام خمینی چیست؟
۹. مهم ترین اشکالات معاصرین و نیز برخی از شاگردان امام خمینی درباره خطابات قانونیه کدام است و نقد آن چیست؟
۱۰. مهم ترین آثار و ثمرات نظریه خطابات قانونیه در مسائل اصولی و احکام فقهی کدام است؟

در مقام بیان فرضیه باید گفت: در حالی که مشهور اصولیان بر این باورند که خطاب های کلی شارع به خداست، این شخصی منحل و تبدیل می شود، اما امام خمینی علیه السلام با استناد به دلایل مختلف معتقدند قراینی که به نحو عام، جعل می گردد نظر به افراد نداشته و خطباتی که از این قوانین حکایت می کنند به تعداد افراد منحل نمی شود، چون اصلاً نظر به افراد ندارند. ایشان در ضمن بیان دیدگاه خود، چندین اشکال نیز بر نظریه انحلال، وارد کرده اند.

در پایان، شایسته است تا به رسم ادب از محضر پدر بزرگوارم و نیز از اساتید گرانقدری که در تألیف این اثر ما را یاری دادند، قدردانی نمایم و همچنین، از حضرت آیت الله حاج سید حسن خمینی (دام مجده) که نسبت به بنده لطف و محبت دارند و با نظرات ارزشمندشان به ارتقای این اثر کمک کردند و امکان چاپ آن را نیز فراهم آوردند، تقدیر و تشکر نمایم. بی شک، این اثر دارای نقائصی می باشد که امید است با نقد و بررسی آنها، توسط صاحب نظران محترم، برطرف شده، تکمیل گردد.

و الحمد لله رب العالمین